

Спеціалізованій вченій раді Д 20.149.01
в Івано-Франківському університеті права
імені Короля Данила Галицького
м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук

Войтенко Тетяни Віталіївни

на дисертацію Хорошої Тетяни Сергіївни на тему:

**«Реалізація спадкових прав у міжнародному приватному праві»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право**

Актуальність обраної теми. У дисертаційному дослідженні Хорошої Тетяни Сергіївни вирішуються актуальні теоретичні та практичні проблеми реалізації спадкових прав у міжнародному приватному праві.

Спадкове право відоме усім сучасним правовим системам. Одна лише дана обставина свідчить про необхідність та важливість дослідження проблемних питань спадкування, продиктованих вимогою забезпечення законних інтересів не тільки окремих осіб, але й суспільства загалом.

Актуальність даного дослідження обумовлена тим, що значне розширення торговельно-економічного, науково-технічного та культурного співробітництва держав в останні роки супроводжується підвищенням ролі міжнародного приватного права, а також викликає необхідність детальної теоретичної та практичної розробки його інститутів. Переміщення населення з однієї країни до іншої, набуття за кордоном нерухомого майна, смерті

громадян України під час перебування в іноземній країні, або ж іноземців в Україні, тягне за собою виникнення різного роду правовідносин, серед яких значне місце займають спадкові відносини, ускладнені іноземним елементом.

Колізії законодавств у сфері спадкового права виникають тоді, коли окремі питання спадкування знаходять неоднакове вирішення в праві різних країн, зокрема при визначенні кола спадкоємців і порядку їх закликання до спадщини, відмінностей у правовому регулюванні спадкування рухомого й нерухомого майна, при вирішенні питання про відумерлість спадщини тощо.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, недостатньо розроблені в науці та перспективні для дослідження.

З цих міркувань є підстави для твердження, що обрана дисертанткою тема дослідження має комплексний і пріоритетний характер, а, отже, й безперечно високий рівень актуальності.

Слід наголосити, що дисертаційна робота Хорошої Тетяни Сергіївни виконана відповідно до вимог Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р. Тема дослідження відповідає Пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2011–2015 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.2010 № 14, та перспективним напрямам кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, Перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18.10.2013 № 86/11.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, загалом є аргументованими та переконливими. При їх обґрунтуванні використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з цивільного права, міжнародного приватного права, українське та зарубіжне законодавство.

Дисертантка у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати наукові джерела та нормативно-правові акти, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати науково та практично значущі висновки.

Вміле використання широкого спектру сучасних методів наукового пошуку також позитивно вплинуло на ступінь обґрунтованості одержаних результатів. В роботі сформульовано відповідне авторське ставлення до вивчення проблем реалізації спадкових прав в міжнародному приватному праві. Цього автор досягає завдяки методологічному підґрунтя дисертації: застосування діалектичного методу наукового пізнання, а також загальнонаукових та спеціальних методів у процесі виконання дослідницької роботи.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Достовірність наукових положень обумовлена чітко визначеною структурою дослідження, вмілим використанням сучасного інструментарію юридичної науки, об'єктивним зваженим підходом до досліджуваних проблем. Наукова новизна результатів роботи – наукових положень, теоретичних узагальнень, висновків та пропозицій впливає з актуальності теми дослідження.

Дисертація є першим комплексним дослідженням проблем реалізації спадкових прав в правовідношенні, укладеному іноземним елементом.

Автором вірно визначено предмет та об'єкт дослідження, чітко сформульовано його мету та задачі. Структура дисертації обумовлена завданнями та логікою дослідження і складається із вступу, двох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (225 найменувань).

Дисертантка визначила своїм завданням здійснити характеристику сучасного стану дослідження проблематики міжнародного спадкування в

Україні, проаналізувати поняття спадкового процесу з іноземним елементом та його взаємодію з міжнародним приватним правом; розробити загальнотеоретичну модель міжнародного спадкового процесу та визначити суб'єктів та способи встановлення змісту норм іноземного права в міжнародному спадковому процесі.

Як свідчить зміст дисертації, опубліковані наукові праці, зроблені в них висновки і рекомендації, Т.С. Хороша успішно справилась з поставленим завданням.

У першому розділі роботи окреслено основні здобутки наукової доктрини з питань реалізації спадкових прав. Аналізуючи стан розроблення проблеми за хронологічним принципом та належністю до того чи іншого напрямку дослідження, дисертантка цілком обґрунтовано систематизувала історіографію на чотири групи. В результаті систематизації наукових здобутків, автором зроблено правильний та обґрунтований висновок про недостатній рівень наукових досліджень міжнародного спадкового процесу та міжнародних спадкових правовідносин, з огляду на що сформульовано висновок щодо необхідності комплексного вивчення поняття «спадкові правовідносини» та «міжнародні спадкові відносини», визначення чітких критеріїв, які б дозволяли окреслити міжнародні спадкові відносини, та в силу євроінтеграційних процесів – здійснити комплексне порівняльно-правове дослідження міжнародного спадкового процесу.

Також позитивно слід охарактеризувати дослідження Хорошою Т.С. науково-нормативних підходів до визначення поняття, структури та правової природи спадкових правовідносин з іноземним елементом. Автором доведено існування абсолютних спадкових правовідносин, суб'єктом яких є спадкоємець (спадкоємці), і пов'язаних із спадковими правовідносин, в яких суб'єктом може виступати спадкодавець, спадкоємець, нотаріус, свідок, консул, перекладач та ін. У цьому зв'язку доведено, що спадкодавець не є суб'єктом спадкового правовідношення, а спадкоємець, навпаки, є його обов'язковим суб'єктом.

Науковий аспект та практичну доцільність має виведена дисертанткою аксіома про те, що іноземним елементом, який обтяжує спадкові правовідносини, є не іноземний спадкодавець, як суб'єкт правовідношення, а його громадянство чи місце його постійного проживання за кордоном, як юридичний факт, який впливає на вибір уповноваженим органом правопорядку щодо спадкування права.

Переконливими видаються твердження дисертантки щодо консервативного характері інституту спадкового права в Україні, який має свій прояв у відмінностях з питань визначення кола законних спадкоємців і спадкоємців за заповітом; підходів щодо набуття дієздатності, форм і видів розпоряджень на випадок смерті; процесу переходу спадкового майна до спадкоємців; розподілу спадкової маси.

Розділ другий дисертації присвячено теоретико-правовим основам забезпечення процесуальних спадкових прав в міжнародному приватному праві. Автором здійснено порівняння категорій «юридичний процес» та «правова процедура», на основі чого вдало наведено наукове обґрунтування розмежування понять «спадкування» та «спадковий процес».

Переконливим є твердження дисертантки щодо динаміки спадкового правовідношення, яке піддається регулюванню нормами, які мають процесуальний характер і регламентують відносини спадкоємців з правозастосовчими органами з приводу здійснення та захисту їх спадкових прав, в результаті чого формується спадкове процесуальне правовідношення. Автором вдало виокремлено ознаки міжнародного спадкового процесу, серед яких називаються: наявність іноземного елемента; чітка законодавча урегульованість процесуальних дій в конкретній країні; детальна регламентація послідовності здійснення процесуальних дій; імперативність форми (встановлений порядок оформлення спадщини обов'язковий для всіх); спрямованість на захист процесуальних спадкових прав через колізійні норми.

Привертає увагу здійснене дисертанткою порівняння моделей внутрішньо національного спадкового процесу та міжнародного спадкового

процесу. На прикладі процесу оформлення спадщини в Україні автором правильно виділено його три етапи. Застосовно до міжнародного спадкування, на першому етапі мова ведеться про фіксацію звернення іноземця до нотаріуса в Україні або громадянина України до уповноваженої особи в іноземній державі з вимогою вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадщини. Наступні стадії розкрито в аспекті кваліфікації правової ситуації з іноземним елементом, вибору колізійних норм права держави для застосування, застосування матеріальної норми компетентного правопорядку та прийняття рішення, оформленого відповідним актом.

Варто відзначити проведений дисертанткою ґрунтовний аналіз нотаріально-процесуального порядку вчинення нотаріусом нотаріальних проваджень з іноземним елементом, дослідження меж, умов та порядку застосування іноземного права. Автором вдало розкрито особливості застосування колізійних норм у випадку дії застереження про публічний порядок, що має місце у випадку виконання окремого доручення компетентного органу, коли його виконання суперечить суверенітету або загрожує безпеці держави, а також проблемні питання прийняття нотаріусами України документів, складених за кордоном, які за формою, змістом та назвою істотно відрізняються від документів, прийнятих в правовому обігу України, наприклад, афідевіту, сертифікату, повноваження.

Наукову цінність має також розкриття дисертанткою способів встановлення змісту норм іноземного права в міжнародному спадковому процесі через державні та приватні механізми.

Отже, навіть такий побіжний виклад основного змісту та елементів новизни дисертації Т.С. Хорошої свідчить про те, що в ній проведені важливі теоретичні дослідження та зроблені обґрунтовані висновки щодо вирішення проблемних питань реалізації спадкових прав в міжнародному приватному праві.

Все вищевикладене дає достатні підстави зробити загальний висновок, що зміст дисертації Т.С. Хорошої в повній мірі розкриває тему роботи та

питання плану дослідження, завдяки чому можна вважати її завершеним науковим дослідженням.

Практичне значення одержаних результатів. Положення, обґрунтовані у дослідженні, сприяють поглибленню та збагаченню української правової науки щодо реалізації спадкових прав у правовідносинах, обтяжених іноземним елементом.

Результати дослідження можуть бути використані:

- *у науково-дослідній роботі* – для подальшого дослідження теоретичних засад реалізації спадкових прав у міжнародному приватному праві, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення цивільної процесуальної форми захисту прав, підготовки науково-правових експертних висновків до законопроектів у цій сфері;

- *у правотворчості* – при підготовці змін до законодавства з питань унормування міжнародно-процесуальної діяльності нотаріусів або інших уповноважених державою осіб щодо видачі свідоцтва про право на спадщину;

- *у правозастосовній діяльності* – при підготовці матеріалів з удосконалення спадкового процесу в міжнародному приватному праві, підготовки роз'яснень для суб'єктів, які вчиняють нотаріальні дії;

- *у навчальному процесі* – при розробці навчальних програм, підготовці навчальних посібників та викладанні курсів «Міжнародне приватне право», «Цивільне право», «Актуальні проблеми міжнародного приватного права».

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Робота виконана на належному теоретичному рівні, забезпечує повноту розв'язання актуальної наукової проблеми і є певним внеском у розвиток юридичної науки.

Дисертація відповідає вимогам, що встановлені до досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук та позиціям пунктів 9 і 11 постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника».

Положення дисертації, зокрема ті, що відносяться до наукової новизни, з достатньою повнотою відображені в 12 публікаціях, 7 з яких розміщені у провідних фахових виданнях. У цих публікаціях достатньо відображені всі розділи дисертаційної роботи, вони вийшли в світ заздалегідь, що відповідає вимогам пункту 12 згаданої Постанови. Крім того, результати дослідження оприлюднені в доповідях та повідомленнях за результатами участі у науково-практичних заходах, у яких додатково висвітлюється основний зміст дисертації.

Автореферат дисертації відповідає змісту дисертації, достатньою мірою розкриває її положення і загалом відповідає вимогам пункту 13 згаданого нормативно-правового акту.

Рецензування дисертації дає підстави зробити висновок, що вона за своїм змістом та формою відповідає вимогам та профілю спеціальності 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно винесене на захист дисертаційне дослідження Т.С. Хорошої, не можна не відзначити й певні його недоліки, суперечливі або спірні положення:

По-перше, відстоюючи позицію про доцільність заміни існуючої норми про відкриття спадщини за останнім місцем проживання спадкодавця прогресивнішою прив'язкою місця відкриття спадщини до місцезнаходження нерухомого майна чи основної його частини, а у випадку відсутності нерухомого майна – до місцезнаходження основної частини рухомого майна (с. 4 автореферату), автором не розкривається дане питання з практичної точки зору. У цьому зв'язку хотілося б бачити висновки автора щодо можливості оформлення спадщини за запропонованою нормою, в разі, якщо спадкоємець мав декілька об'єктів нерухомого майна, вартість якого на момент смерті не встановлена. Так, виникає логічне питання, за місцезнаходженням якого об'єкту відкривається спадщина. Ймовірно, спадщина за даним правилом повинна

відкриватися за місцезнаходженням більш вартісного об'єкту нерухомості. Однак визначення вартості об'єкту нерухомості може ускладнити чи зробити неможливим питання визначення місця відкриття спадщини та створити зайві перешкоди на шляху до реалізації спадкових прав. В даному контексті автору слід було розглянути також і варіант заміни норми про відкриття спадщини за останнім місцем проживання спадкодавця нормою, яка б містила прив'язку місця відкриття спадщини до останнього *постійного* місця проживання спадкодавця.

По-друге, суперечливими видаються висновки автора про практичну доцільність приєднання України до багатосторонніх універсальних конвенцій в галузі спадкування з метою запровадження уніфікованих матеріально-правових норм спадкового права (с. 3 автореферату), та наведені автором доводи про неефективність подолання «колізії колізій» в міжнародному спадковому процесі за допомогою введення однакових правил з питань спадкування, з огляду на те, що колізійні норми містять варіанти вирішення проблем «конфлікту законів» і здатні вступати в протиріччя одна з одною (с. 4 автореферату).

По-третє, акцентуючи увагу на випадках виникнення труднощів при прийнятті спадщини, розташованої на території з проблемним статусом – анексованої території або окупованої території з невизнаним міжнародно-правовим статусом, автор на прикладі України мала б більше уваги приділити питанням доведення факту смерті спадкодавця та факту належності майна до складу спадщини, з огляду на те, що відповідно до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" від 5.04.2014 р. № 1207-VII державними органами України не визнаються будь-які акти (рішення, документи) органів та їх посадових і службових осіб на тимчасово окупованій території.

По-четверте, автор, розглядаючи модель міжнародного спадкового процесу, не торкнулася такого важливого питання спадкування як охорона спадкового майна. Так, залишилося не розкритим питання збереження спадкового майна до моменту його спадкування іноземними громадянами в Україні чи громадянами України в іноземній державі. У цьому аспекті

найбільш актуальними уявляється питання охорони готівкових коштів та дорогоцінностей.

По-п'яте, в контексті досліджуваного питання про застосування колізійних норм через призму принципу взаємності, який передбачає недопущення таких прав іноземних громадян, які будуть ширшими від прав власних громадян країни (с. 13 автореферату), хотілось би почути позицію автора щодо забезпечення прав громадян України на обов'язкову частку у нерухомому майні, спадщина на яке відкрилася у країні, законодавство якої не містить норми про обов'язкову частку у спадщині для малолітніх чи неповнолітніх дітей, непрацевдатних батьків чи іншого з подружжя.

По-шосте, розглядаючи проблемні питання оформлення іноземцями спадщини в Україні, доцільним було б звернутися до судової практики та статистики розгляду справ, пов'язаних з міжнародним спадкуванням.

Разом з тим, вважаю, що висловлені зауваження та пропозиції стосуються переважно часткових проблем, можуть становити собою предмет наукової дискусії в процесі публічного захисту і істотно не впливають на високу оцінку рецензованої роботи. Зазначені побажання не зачіпають концептуального змісту дисертації і мають характер роздумів над можливими шляхами подальшого удосконалення наукового дослідження.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертаційне дослідження Хорошої Тетяни Сергіївни на тему «Реалізація спадкових прав у міжнародному приватному праві» є закінченою самостійною науково-дослідною роботою, в якій відображені нові науково-обґрунтовані результати, що в своїй сукупності є суттєвими для розвитку міжнародного приватного права.

Дисертантка володіє достатніми теоретичними знаннями, що стали предметом її дослідження; виявила знання концептуальних положень міжнародного приватного права, здібність до самостійного здійснення науково-дослідних робіт на належному науково-теоретичному і

методологічному рівні, вміння вести тактовну і результативну полеміку, наполегливість у досягненні мети.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Хорошої Тетяни Сергіївни за своїм змістом, науковими результатами, новизною та іншими показниками відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її автор на підставі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**кандидат юридичних наук,
суддя Подільського районного
суду м. Києва**

Т.В. Войтенко